

تاریخ آصف جاهیان (گلزار آصفیه)

- تاریخ آصف جاهیان (گلزار آصفیه)
- تالیف: خواجه غلامحسین خان خانزمان خان
- به اهتمام: دکتر محمد مهدی توسلی
- ناشر: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، اسلام آباد، ۱۳۷۷ ش

○ امیر سعیدالهی

داشت. هنگامی که فرزند چهارم نظام‌الملک به نام میرنظام علیخان با حکم دربار دهلی و با عنوان آصف جاه دوم به حکومت رسید، انگلیسی‌ها درگیر مبارزه با حیدرعلی حاکم شجاع و مسلمان میسور واقع در جنوب هند بودند و به همین علت برای تأمین منافع خود رابطه او را با حاکمان مسلمان دکن قطع نمودند و این امر منجر به سرکوب و از میان برداشتن تیپو سلطان، قهرمان ضداستعماری و فرزند دلاور حیدرعلی شد. علیرغم این امر روابط نظام با انگلیسی‌ها ادامه یافت.

در دوران نظام سوم یعنی میراکبر علیخان (ملقب به سکندرجاه) که تا سال ۱۸۲۹ م. (۱۲۴۵ ق) طول کشید نفوذ انگلیس فوق‌العاده افزایش یافت و انتخابات کشوری و لشگری با نظر آنها انجام می‌گرفت.

اما نظام چهارم یعنی میرفرخنده علیخان (نصیرالدوله) در طول حکومت ۲۶ ساله خود (۱۸۰۳-۱۸۲۹ م) مقاومت در برابر انگلیس را وجهه همت خود قرار داد و دست به عزل اتباع خارجی از مصادر دولتی دکن زد و به همین علت روابط دولت آصف جاهی و انگلستان در دوران وی تیره بود.

کتاب گلزار آصفیه که مورد بحث ما است در زمان نظام چهارم به تألیف کشیده شده و به همین علت از منابع مهم این دوره شمرده می‌شود.

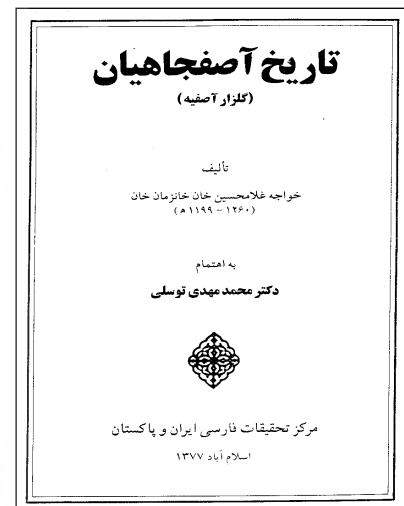
نویسنده این کتاب خواجه غلامحسین خان ملقب به خان زمان خان دهلوی است. پدرش ملقب به مسیح‌الدوله، طبیب مخصوص میرنظام علیخان (نظام دوم) بوده و خود خواجه غلامحسین نیز بعد از پدر به همین شغل مشغول بوده است. ولی به دلیل آشنائی با دودمان آصفیه همت به تحریر تاریخ ثبت

سپس به دربار اورنگ زیب پیوست و در قشون امپراتوران گورکانی هند به مدارج عالی راه یافت. در سال ۱۶۸۷ م. هنگام فتح قلعه «گلکنده» به دست قشون اورنگ زیب که به سلطنت قطب شاهیان پایان بخشید. وی رشادت و شجاعت بی نظیری از خود نشان داد ولی در همین نبرد به شدت زخمی شد و پس از سه روز درگذشت.

نواده وی میرقمرالدین که بعدها به نظام‌الملک آصف‌جاه ملقب شد در بیست سالگی به سرداری سپاه گورکانیان هند رسید و در سال ۱۱۲۷ هـ / ۱۷۲۴ م. شاید به پاس دلاوری‌ها و خدمات جد خود در فتح قلعه گلکنده، به حکمرانی دکن منصوب گردید و قدرت زیادی به هم رسانید. وی هنگام فتح دهلی توسط نادر (۱۷۳۸ م) با سپاهیان تحت فرمان خود در دشت کرتال حضور داشته و از مشاورین مهم محمدشاه گورکانی در این نبرد سرنوشت‌ساز بوده است.

با ورود نیروهای انگلیسی و فرانسوی به هند و آغاز استعمار این منطقه، قدرت دربار دهلی به تدریج رو به ضعف نهاد و میرقمرالدین خان یا آصف‌جاه اول که تشکیلات منظمی در منطقه مذکور برقرار ساخته بود تقریباً خودمختار شد و دکن و کرناٹک را در اختیار خود گرفت و بدین ترتیب سلسله آصف‌جاهی که امرای آن را به مناسبت موسس این سلسله یعنی نظام‌الملک، «نظام» می‌نامند در این منطقه حاکمیت یافت.

هرچند نظام‌الملک سعی کرد در رقابت انگلیسی‌ها و فرانسوی‌ها برای استعمار شبه‌قاره هند بی‌طرف بماند اما درگذشت او در سال ۱۷۴۸ م. افزایش نفوذ انگلیسی‌ها را در دربار دکن به دنبال



سلسله «آصف‌جاهی» که در ایران به «نظام‌های دکن» نیز شهرت دارند سلسله‌ای است مسلمان که پس از انقراض قطب شاهیان، به حکومت این ناحیه منصوب شده و هفت نسل از افراد این خانواده تا سال ۱۹۵۹ که ایالات هند بر مبنای زبانی تقسیم‌بندی شدند بر منطقه دکن فرمانروائی داشتند. این سلسله همچنین به علت پایبندی و تعصب شدید به مبانی مذهبی و علاقه به مذهب شیعه و زبان فارسی، روابط خوبی با شاهان ایران بخصوص قاجاریه و پهلوی برقرار نمودند. جد اعلاى خاندان آصف‌جاهی، خواجه عابد الیاس قلیچ‌خان و اصلاً از اهالی علی‌آباد سمرقند، واقع در ازبکستان فعلی بود که در سال‌های ۵۵-۱۶۵۴م. (کمی قبل از اولین حمله اورنگ زیب به سلاطین شیعه قطب‌شاهی) در سر راه خود به مکه معظمه برای اولین بار از هند دیدار نمود. وی

وقایع و رویدادهای سلطنت آن خاندان گماشته است.^۱

این نسخه که بین سالهای ۶۰-۱۲۵۷ ه. ق نگاشته شده در سال ۱۳۰۸ ه. ق. به اهتمام مولوی میراحمدعلی موسوی که از طرف جد مادری از وابستگان خاندان آصفیه بود به چاپ رسیده است و چاپ جدید آن به صورت افسست و از روی چاپ سنگی تهیه شده است. به همین علت مطالعه آن برای خواننده فارسی‌زبان خالی از اشکال نیست.

گلزار آصفیه از یک مقدمه در ذکر احوال مؤلف و چهار باب و یک خاتمه ترتیب یافته است. مؤلف، باب اول را به ذکر سلاطین قطب شاهی اختصاص داده و به همین علت به جامعیت کتاب افزوده است.

باب دوم در «ذکر سربرآریان دولت آصفیه» است که از آغاز تا روزگار میرفرخنده علیخان بهادر (نظام یا آصف‌جاه چهارم) ادامه می‌یابد.

باب سوم به «ذکر احوال وزیران و امیران و سرداران و منصب‌داران دربار جهانمدار آصفیه» اختصاص دارد که در ادامه آن به ذکر راجه‌ها، حکما، حافظان، شعراء، عالمان، فقرا، مشایخ و علما و فضلالی عصر و سرداران قوم افغان، جمعداران،

مقربان و درباریان زمان خود پرداخته و شرح احوال بیش از ۲۵۰ نفر از معاصرین خود را آورده است.

باب چهارم در «ذکر جمع کامل شش صوبه مملکت دکن» است که در آن به کلیه شهرها و آبادی‌های این محدوده اشاره می‌نماید. خاتمه کتاب نیز مشتمل بر دو فصل است که در فصل اول آن با «ذکر ابتدای احوال ورود و کلای انگریزی در سر کار و ملازم شدن جمعیت انگریزی» پرداخته و چگونگی ورود انگلیسی‌ها به این منطقه را شرح می‌دهد.

مؤلف در باب چهارم به ذکر مراسم سالگرد «کوه شریف جناب حضرت امیرالمومنین علی بن ابیطالب (ع)» (کوهی معروف در نزدیکی حیدرآباد به نام «مولاعلی») که بنا به روایات مشهور محل پنجه مبارک امام اول شیعیان است) پرداخته و همچنین ایام سوگواری سالار شهیدان را تحت عنوان «ذکر عشره محرم‌الحرام در حیدرآباد» شرح می‌دهد که با توجه به حنفی بودن سلاطین آصف‌جاهی و از نظر ارادت آنان به امامان شیعه واجد اهمیت است. مراسم مذکور در حال حاضر نیز هر ساله با شکوه و تفصیل بسیار برگزار می‌گردد. در مقدمه کتاب به منابع موجود در زمینه «تاریخ

حکومت‌های مسلمان جنوب هند و دکن» اشاره شده که بیش از سی مورد آن را نسخ خطی و نه مورد آن را کتب چاپی تشکیل می‌دهند و البته هیچکدام از آنها، تاکنون در ایران به چاپ نرسیده‌اند. از این میان هجده نسخه خطی و چهار نسخه چاپ سنگی از جمله **حدیقه‌العالم** و کتاب حاضر از مهم‌ترین منابع مربوط به دوران آصف‌جاهی معرفی شده‌اند. حکومت آصف‌جاهیان پس از میرفرخنده علیخان (آصف‌جاه چهارم) با حکومت فرزندش

سلسله «آصف‌جاهی» که در ایران به «نظام‌های دکن» نیز شهرت دارند

سلسله‌ای است مسلمان که پس از انقراض قطب شاهیان، به حکومت این ناحیه منصوب شده و هفت نسل از افراد این خانواده تا سال ۱۹۵۹ که ایالات هند بر مبنای زبانی تقسیم‌بندی شدند بر منطقه دکن فرمانروائی داشتند

میرتهنیت علیخان (افضل‌الدوله) ادامه یافت که دارای تعصب شدید مذهبی بود و مسجد افضل گنج و بازار افضل گنج در حیدرآباد از بناهای او است. پس از درگذشت وی **میرمحبوبعلیخان** یا آصف‌جاه ششم در کودکی به سلطنت رسید ولی به دلیل کمی سن ابتدا تحت سرپرستی **میرزا نصرالله خان فدائی اصفهانی** قرار داشت تا اینکه در سال ۱۸۸۵/۳ ق. قدرت را در دست گرفت و پس از ملاقات با **لرد کرزن**، نایب‌السلطنه موقت هند در سال ۱۹۰۲ م. منطقه دکن را به انگلیسی‌ها اجاره داد و به طور کلی روابطش با انگلیس حسنه بود.

پس از وی نوبت به آخرین نظام حیدرآباد یعنی **میرعثمان علیخان** رسید که در سال ۱۹۱۱ م. به حکومت رسید و موفق شد در منطقه دکن در زمینه‌های مختلف اداری و اقتصادی تحولاتی ایجاد کند. روابط نزدیک وی با دولت انگلیس تا استقلال هند در سال ۱۹۴۷ ادامه داشت و باعث شد که از طرف آن دولت لقب «یار وفادار دولت بریتانیا» به وی اعطا گردد که می‌گویند او آنرا پذیرفته است. پس از اعلام استقلال هند، علیرغم مخالفت نظام هفتم با الحاق دکن به دولت هند و شکایت وی

به شورای امنیت سازمان ملل متحد، در ۱۳ سپتامبر ۱۹۴۸ حیدرآباد به اشغال ارتش هند درآمد و یک سال بعد نظام از سوی دولت هند عنوان «راج پراموخ» یافت و تا سال ۱۹۵۶ م. بدین سمت باقی بود. در این سال که تقسیمات ایالتی جدید صورت گرفت حیدرآباد مرکز ایالت آندراپرادش شد و **نهر و نخست‌وزیر** هند نظام را به عنوان حاکم دولت ایالتی معرفی کرد اما او این سمت را نپذیرفت و از سیاست کناره گرفت تا اینکه در سال ۱۹۶۷ درگذشت.

همان‌گونه که روی کار آمدن صفویان و احیاء مذهب تشیع در ایران در اوایل قرن شانزدهم میلادی باعث مهاجرت کاروانی از بزرگان علم و ادب و فلسفه و عرفان به دربار سنی‌مذهب دهلی شد، به همان ترتیب نیز شورش افغانه و سقوط فاجعه‌آمیز اصفهان موج دیگری از اهل علم و ادب را روانه سرزمین هند نمود که عمده آنها به علت رواج مذهب تشیع در حیدرآباد و علاقه حکام سنی آصف‌جاهی به اهل بیت و فرهنگ و ادب فارسی رو به سوی این خطه نهادند.

از جمله نشانه‌های اهمیت زبان فارسی در این دوره در دکن، تألیف و انتشار دو عنوان فرهنگ معروف لغت فارسی به فارسی یعنی **فرهنگ نظام** از **سیدمحمدعلی داعی‌الاسلام** و **آصف‌اللغات** از **نواب عزیز جنگ بهادر**

می‌باشد که در ایران نیز مورد استفاده‌اند.

دانشگاه معروف عثمانی در حیدرآباد که از دانشگاه‌های معروف و معتبر هند است نیز از بناهای نظام هفتم یعنی **میرعثمان علی‌خان** است. با توجه به قلت منابع فارسی در زمینه تاریخ سلسله‌های محلی و مسلمان جنوب هند که با فرهنگ فارسی و ایرانی نیز محصور بوده‌اند، چاپ و نشر اینگونه منابع را باید ارج گذاشت. اما توجه به این نکته نیز لازم است که ارائه آنها به زبان فارسی آن روزگار که در شبه قاره هند معمول بوده و به خصوص انجام چاپ‌های افسست از مآخذ محلی تا حدودی کار تحقیق و مطالعه آنها را برای خوانندگان ایرانی دشوار می‌نماید.

به عبارت دیگر تدوین و تألیف منابع تازه با استفاده از منابع کهن نیاز اساسی اینگونه تحقیقات به‌شمار می‌رود.

پاورقی:

۱- خان زمان خان، خواجه غلامحسین: تاریخ آصف‌جاهیان (گلزار آصفیه)، به اهتمام دکتر محمد مهدی توسلی، ص ۵۶.